

Лубковський С.А.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри корпоративних фінансів і контролінгу,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

Димніч А.М.

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
ОПП «Фінансовий менеджмент і контролінг»,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-448-4-20>

ПОТЕНЦІАЛ НЕПРЯМИХ ПОДАТКІВ У ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ

Повоєнне відновлення України стане справжнім викликом, що потребуватиме мобілізації величезних фінансових ресурсів, які зможуть забезпечити як соціальні потреби населення, так і відновлення пошкодженої інфраструктури та зміцнення економіки. Станом на січень 2024 року, за підрахунками KSE Institute [1], загальна сума прямих збитків, завданих інфраструктурі України в ході війни, склала майже 155 млрд доларів США (рис. 1).

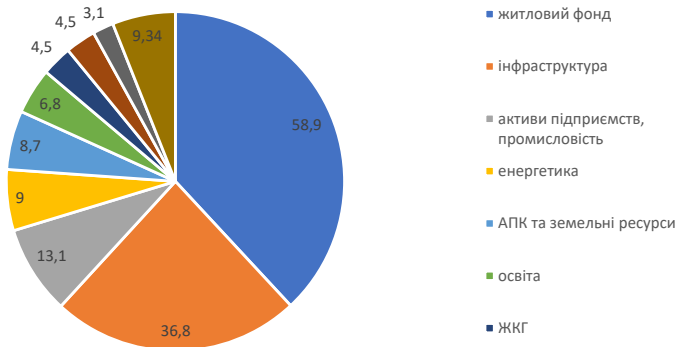

Рис. 1. Загальна оцінка збитків інфраструктури за галузями у грошовому вимірі, станом на січень 2024 року, млрд доларів США

Джерело: побудовано авторами на основі [1]

Як показує статистика Міністерства фінансів України, непрямі податки, а саме: податок на додану вартість (ПДВ), акцизний податок та митні збори, займають вагомую частку в доходах зведеного бюджету (зокрема, у 2023 році непрямі податки становили 811 млрд грн або 26,12%, прямі – 821 млрд грн або 26,44%) [2]. Непрямі податки нараховуються на вартість товарів та послуг, а прямі – безпосередньо на доходи населення чи прибуток підприємств, що робить їх залежними від економічної кон'юнктури. Тому непрямі податки є більш стабільним джерелом фінансування державних видатків, особливо в часи економічної нестабільності. Розглянемо перспективні напрями підвищення відновлювального потенціалу непрямого оподаткування в Україні.

Акцизний податок. В умовах обмеженості ресурсів оподаткування ним таких товарів, як алкоголь, тютюн та інших непродовольчих товарів може мати не тільки фіскальну чи соціальну важливість, але й навіть екологічну. Серед іншого, надходження від податку можна спрямувати на підвищення цільового фінансування проєктів розвитку в сфері охорони здоров'я та освіти. На противагу, зменшення акцизу на пальне допоможе підтримати економічну активність та збільшити доступність товарів, особливо у прифронтових регіонах. Крім того, варто розглянути можливість поширення акцизного оподаткування на групи товарів чи їх компоненти, що спричиняють забруднення навколишнього середовища (скажімо, пластик, поліетилен тощо).

Зібрані в такий спосіб кошти доцільно було б спрямувати на пряме фінансування заходів з розмінування територій, їх очищення та рекультивациі або фінансову підтримку діючих чи створення нових підприємств з переробки відходів, а також інших заходів з оздоровлення постраждалої екології та збереження природи. У поєднанні з підвищенням регулюючого впливу екологічного податку можна очікувати на потужний позитивний ефект у питаннях відновлення навколишнього середовища, свідомої відповідальної поведінки у відносинах з природою та стимулювання до зеленого переходу вітчизняних суб'єктів господарювання.

Мито. Зниження, зокрема й до нульового рівня, ввізного мита на імпорт технологій та новітнього обладнання сприятиме економічному зростанню і розвитку української промисловості. Таке рішення відкриє широкі можливості, з одного боку, для відбудови чи створення нових виробничих потужностей, що зазнали пошкодження і руйнувань, а з іншого – масового технологічного оновлення виробництва та підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств.

Але тут варто бути обережним, оскільки через легку доступність відповідної продукції у глобалізованому світі й, у той же час, велику зовнішню конкуренцію, такий крок може призвести до непродуктивної

залежності від імпорту, коли простіше та/або дешевше придбати закордоном, аніж виробляти в Україні. Як наслідок, зникатимуть стимули розробляти власні інновації, налагоджувати виробництво або підвищувати рівень його локалізації. Тому необхідно забезпечити збалансований підхід, за якого можуть визначатися види критично важливих обладнань і технологій з пільговим оподаткуванням у поєднанні з протекціоністською митною політикою щодо перспективних вітчизняних аналогів та інноваційних розробок.

У свою чергу, збільшення мита на експорт сировини може стати стимулом для інвестицій у переробну промисловість. Замість того, щоб продавати необроблені матеріали, які згодом повертаються в готовому вигляді, українські підприємства могли б переробляти їх самі, створюючи додану вартість та отримуючи більшу економічну вигоду. До того ж, це означає нові робочі місця і приплив іноземних інвесторів, зацікавлених в доступній сировині та можливостях для її переробки. А в подальшому – посилення експортних можливостей вітчизняної економіки і досягнення сприятливого торгового балансу з позитивним сальдо чистого експорту як одного з ключових джерел зростання ВВП і притоку ліквідності.

ПДВ. Непрямі податки в цілому і ПДВ зокрема мають схильність створювати та/або посилювати інфляційний тиск за умов зростаючих цін, а особливо, коли інфляція виходить за межі допустимого рівня. Тобто їх розмір зростатиме разом зі збільшенням бази оподаткування, яка визначається в грошовому вираженні, внаслідок підвищення цін, а отже, такі податки містять інфляційну компоненту, збільшуючись в абсолютному вираженні за незмінних ставок. Таке явище може негативно позначитися на купівельній спроможності споживачів, стримуючи підвищення продуктивного попиту як стимулу до нарощення ділової активності та одного з джерел економічного зростання.

Для зменшення такого ефекту варто спиратися на практику країн ЄС щодо встановлення пільгових ставок ПДВ на товари першої необхідності. У 2022 році набула чинності реформа, в рамках якої державам-членам дозволено застосовувати знижені ставки податку з мінімумом у 5%, а на визначені товари та послуги – навіть нижче чи так звану нульову ставку [3, с. 100]. Такий підхід матиме вплив не лише на підтримку вразливих верств населення, а й загалом на збереження внутрішнього попиту, що є вкрай важливим завданням при управлінні економічним відновленням.

Компенсатором недоотриманого в такий спосіб ПДВ може стати підвищена ставка на предмети розкоші. До них класично можна віднести елітні автомобілі, яхти, дорогоцінні прикраси, годинники преміум-класу тощо. А також коштовні послуги в сфері розваг чи відпочинку. Це ті речі, без яких цілком можна обійтися і які купують ті, хто мають високі

доходи. Крім того, вкрай непродуктивним вбачається придбання відповідних предметів розкоші суб'єктами господарювання замість інвестування в розширення виробництва чи створення інновацій. Для таких товарів чи послуг є цілком виправданим встановлення підвищеної ставки ПДВ.

Ще один напрям, на який варто звернути увагу в якості компенсатора, – тіньова економіка. Приховування реальних обсягів реалізації, маніпуляції з базою оподаткування, контрабанда тощо призводить до розширення тіньового сектору, що, у свою чергу, має негативний вплив на доходи бюджету та чесну конкуренцію. Тому вжиття рішучих заходів щодо детінізації господарських процесів, зокрема через оптимізацію податкового навантаження, налагодження ефективної взаємодії держави і її контролюючих органів з платниками податків, залучення іноземного капіталу, який звик працювати в білу, популяризацію відповідального ведення бізнесу, покращення ділового клімату в цілому, робитиме офіційну діяльність більш вигідною і спонукатиме суб'єктів господарювання працювати прозоро.

Отже, непрямі податки мають серйозний потенціал стати потужним джерелом безперебійного акумулювання бюджетних коштів, з одного боку, та стимулювання продуктивної приватної ініціативи в напрямку модернізації економіки і свідомого господарювання, з іншого, з метою відновлення України. Її досягнення вимагає впровадження збалансованої моделі непрямого оподаткування, яка допоможе підтримувати високий рівень надходжень до бюджету при належному рівні регулюючого впливу. Лише комплексний підхід, який поєднуватиме виважені податкові ставки й дієві способи взаємодії держави і платників податків щодо організації їх справляння, дозволить реалізувати увесь потенціал непрямого оподаткування.

Список використаних джерел:

1. Загальна сума збитків, завдана інфраструктурі України, зросла до майже \$155 млрд – оцінка KSE Institute станом на січень 2024 року. *KSE Institute*. 12 лютого 2024. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-zbitkiv-zavdana-infrastrukturii-ukrayini-zroslo-do-mayzhe-155-mlrd-otsinka-kse-institute-stanom-na-sichen-2024-roku/> (дата звернення: 09.12.2024).
2. Доходи зведеного бюджету України в 2023 р. *Мінфін*. 27 листопада 2024. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/income/2023/> (дата звернення: 12.12.2024).
3. Annual report on taxation 2024 – Review of taxation policies in the European Union. *European Commission: Directorate-General for Taxation and Customs Union*. Publications Office of the European Union, 2024. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2778/10846> (дата звернення: 12.12.2024).